NAROVNÁNÍ MEZI VĚZNĚM A OBĚTÍ TRESTNÉHO ČINU VE ŠVÝCARSKU

Martin Vinzens¹, Jaroslav Hála²

10: 1–246, 2008

ISSN 1212-4117

¹Věznice Saxerriet, Švýcarsko

²Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra právních oborů, řízení a ekonomiky

Penologie, věda o trestech a trestání (v užším pojetí pojednávající výhradně o trestech soudně ukládaných), zná pojem algoritmus výkonu trestu. Vyjadřuje se jím optimální postup procesu komplexního (zejména materiálního a psychosociálního) vyrovnání se zločince, kterému řádný soud uložil trest odnětí svobody, s realitou trestného činu (druhým aspektem tohoto procesu je vyrovnání se obětí s trýznivou skutečností zločinu, přičemž oba zřetele od sebe nelze v praxi oddělovat). Odehrává se ve třech krocích. Uvěznění poskytuje pachateli jedinečnou příležitost probudit svědomí, totiž uvědomit si hanebnost, nehumánnost a protiprávnost spáchaného trestného činu. Ke zpytování svědomí ho motivuje jednak sama specifická situace uvěznění charakterizovaná termínem „bolest vězení“ (Hála, 2007), jednak intenzivní poradenská a terapeutická činnost psychologů (ve 35 českých věznicích a vazebních věznicích jich dnes působí více než 100), duchovních a dalších odborných penitenciárních pracovníků, kteří jsou s vězni v každodenním kontaktu. Nelze ovšem zakrývat, že značná část vězeňské populace (české kvalifikované odhady hovoří až o padesáti procentech) ani tento první krok neučiní a tvrdošíjně po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody setrvává na své „teorii nevinnosti“ založené nejčastěji na velmi účinném psychologickém obranném mechanismu racionalizace („...hledání moudrých důvodů pro nemoudré věci, které děláme.“ – Křivohlavý, 1994, 63). Následujícím krokem pojednávání algoritmu je přijetí a interiorizace viny, tj. osobní odpovědnosti za zločin a z toho vyplývajících praktických důsledků a povinností. Třetím, rozhodujícím krokem uvažovaného postupu je pokání, kterým penologie rozumí vlastní činy provinilce (nikoli pouze hezké řeči, plané sliby či bujně fantazie) směřující k pozitivním změnám jeho chování, jednání a následně i osobnosti. Pokání je nutno realizovat ve dvou rovi-

nách, a to jako narovnání zločinem narušených vztahů s obětí, případně pozůstalými (na prvních místech mezi ně patří omluva a dále pravidelné dlouhodobé zasilání přiměřených finančních částek sloužících jako částečná kompenzace způsobeného utrpení), rovněž jako reintegraci, tj. práci na sobě samém (např. snižování agresivity, dosažení pracovní kvalifikace, překonání problému s drogami atd.) cílenou k opětovnému začlenění po propuštění z vězení do svobodné demokratické společnosti především ve smyslu abstinence od další trestné činnosti.

České vězeňství se v posledním osmnáctiletém období jen velmi pozvolna vzpamatovává z předchozích desetiletí masivní devastace. Do vyspělé Evropy vstupuje snáze i díky nezištné pomoci specifických, penitenciárně zaměřených orgánů Rady Evropy – instituce, která již od roku 1949 podporuje uvědomování si evropské kulturní identity a její rozvoj (v roce 1963 přistoupilo k rozrůstající se skupině takto sdružených států Švýcarsko, Česko tak učinilo až o třicet let později). Zintenzivňuje se výměna idejí, zkušeností i odborníků, a to významně též na bázi občanských iniciativ. Jednou z nich je mezinárodní společnost *Europäisches Forum für angewandte Kriminalpolitik/Forum européen de politique criminelle appliquée* (www.europaforum-kriminalpolitik.org), která dnes privátně sdružuje odborníky z oblasti trestní politiky a justice působící na nejrůznějších řídicích, terénních, výzkumných i pedagogických pracovištích v několika zemích Evropské unie (Německo, Francie, Belgie, Lucembursko, Česko) a Švýcarsku.

Právě ve Švýcarsku soudobá trestní politika (a potažmo i vězeňství) více než v jiných zemích akcentuje prioritu narovnání trestným činem poznamenaných mezilidských vztahů. Program usmiřovacího výkonu spravedlnosti, do něhož jsou zapojováni vězni ve vzorové kantonální Věznici Saxerriet (ta se nachází ve

východní části kantonu St. Gallen při hranici s Lichtenštejnským knížectvím její ředitel Martin Vinzens je vzděláním teolog a svoji penologickou koncepcí již české odborné veřejnosti osobně představil na mezinárodní konferenci *Sorge um die Seele*, která se v roce 2004 konala v Českých Budějovicích), lze považovat za evropskou špičku v moderním zacházení s vězni (www.saxerriet.sg.ch). Základní popis fungování

systému jsme učinili již dříve (Bajcura, 2006; Hála, 2006). Za poslední dva roky došlo k jeho dalšímu pozitivnímu vývoji, což (s přihlédnutím ke specifickým českým podmínkám) jistě může být potřebnou inspirací pro pracovníky Vězeňské služby ČR, Probační a mediační služby ČR, ale i dobrovolníky angažující se v penitenciární a postpenitenciární péči.

Obr. č. 1 Narovnání mezi vězněm a obětí trestného činu

Jak je patrné z organogramu na obr. 1, je s vězněm při jeho nástupu do výkonu trestu ve Věznici Saxerriet zpracován individuální program zacházení, do něhož je vhodným způsobem zakomponováno i narovnání trestným činem narušených mezilidských vztahů s obětí. U odsouzeného, jehož doba uvěznění nepřesahuje šest měsíců, se penitenciární specialisté (z důvodu příliš krátkého časového prostoru pro své působení) nepouští do hlubší analýzy jeho osobnosti a ponechávají ho v péči sociálního pracovníka s cílem dosáhnout alespoň (ale vždyť je to Švýcarsko!) materiálního (především finančního) narovnání s obětí trestného činu. Teprve u odsouzených s delšími tresty má totiž dle zkušeností praktiků smysl účinně na vězně působit i ve smyslu výše pojednaného algoritmu výkonu trestu a usilovat o dosažení rovněž psychosociálního narovnání. U těchto vězněných osob se tým složený z psychologa, speciálního pedagoga a duchovního zaměřuje na motivaci pozitivních změn v chování, jednání a osobnosti vězně, a to právě v posloupnosti SVĚDOMÍ > VINA > POKÁNÍ. Švýcarští kolegové v takto vymezeném psychosociálním prostoru akcentují zejména otázky pozitivních způsobů zpracování a řešení konfliktů, dosažení změny náhledu na spáchaný trestný čin a vcítění se do situace oběti.

Jestliže není finanční narovnání zanedbáváno ani u krátkodobě vězněných osob, tím spíše je na něj brán zřetel u odsouzených, kteří jsou do Saxerrietu zařazeni k dlouhodobým trestům odnětí svobody. Zde je ovšem nutno poznamenat, že základním předpokladem k tomuto přístupu je zaměstnávání všech praceschopných vězňů smysluplnou prací, a to za přiměřeně vysokou odměnu (v České republice se teprve v roce 2007 podařilo překročit magickou hranici 50 % zaměstnáváných praceschopných odsou-

zených a tento trend naštěstí pokračuje). Z konta každého vězně odchází peníze (vedle nezbytného hrazení nákladů výkonu trestu odnětí svobody) třemi hlavními směry: na sanaci způsobených materiálních škod, úhradu dluhů a kompenzaci psychických útrap oběti. Švýcarsky sofistikovaná reglementace finančních toků je přísně individualizovaná, což je mj. zaručeno i umožňováním participace mimovězeňských specialistů, zejména finančních poradců. Nezbytnou součástí materiálního narovnání zločinem poškozených mezilidských vztahů je i práce vězňů pro společnost vykonávaná bez nároku na odměnu, a to samozřejmě mimo areál věznice, tak říkajíc „veřejnosti na očích“.

Saxerrietská věznice je jak svojí stavební koncepcí (namísto mříží nerozbitná skla v oknech, vysoké betonové ohradní zdi po obvodu areálu nahrazeny v zemi uloženými elektronickými čidly signalizujícími případné překročení povolené zóny atd.), tak zejména avantgardním způsobem zacházení se zde umístěnými 130 vězněnými osobami skutečnou (středou) evropskou penologickou a penitenciární laboratoří. Ten, kdo se chce zdokonalit ve společensky sice nedoceňovaných, avšak dosud nenahraditelných vězeňských profesích, měl by rozhodně se stáží k získávání zkušeností v Saxerrietu počítat a o ni usilovat.

LITERATURA

- BAJCURA, L.: Věznice Saxerriet. *České vězeňství*, 14, 3, 30–32, 2006.
 HÁLA, J.: Programy narovnání v podmínkách výkonu trestu (švýcarské inspirace). *České vězeňství*, 14, 4, 12–13, 2006.
 HÁLA, J.: *Bolest a naděje vězení – penologické eseje*. Praha: Triton, 2007.
 KRÍVOHLAVÝ, J.: *Jak zvládat stres*. Praha: Grada, 1994.

Martin Vinzens a Jaroslav Hála
jhala@zsf.jcu.cz